

djelatnici i suradnici u pastoralu i katehezi prenose i svjedoče povjerenim članovima Isusove Crkve Isusovo evanđelje, Isusov stil života, mišljenja i djelovanja, Isusov predani nalog i je li pastoralno-katehetsko djelovanje mjerljivo Isusovu djelovanju. S razlogom ovdje naglašavamo i katehetsku dimenziju obrađene teme u knjizi jer autor katehezu smatra neizostavnim dijelom pastoralnog djelovanja.

Svatko tko uzme u ruke knjigu uvjerit će se o isprepletenosti tema koje se u njoj pretresaju u kontekstu župne zajednice, premda ni druge razine crkvenog djelovanja nisu zanemarene.

Ponuđene i obrađene teme u knjizi *Pastoral danas. Izabrane teme iz pastoralne teologije*, dotiču konkretnu stvarnost života i djelovanja župnih zajednica u Republici Hrvatskoj. Nije baš lako pisati o župnoj zajednici koja bi uvijek trebala biti na putu dinamičnih promjena. Takav put omogućava župnoj zajednici stalan i uzajaman hod sa svim unutarcrkvenim i društvenim znakovima vremena. Uz pomoć literature, autor promatra kontekst vremena i teoloških pretpostavaka, reflektira nad važnošću pastoralne teologije kao teološke znanosti, nad važnošću

pastorala sakramenata u župnoj zajednici, nad ostvarenjem župne zajednice, pastorala kulture i nove evangelizacije. Donosi vlastite stavove i razmišljanja te potiče čitatelja da promisli o vlastitom mjestu i djelovanju u stvarnosti tema koje se obrađuju u knjizi. Kao svojevrsno obilježje, a onda svakako i očekivanja od ove knjige možemo istaknuti i to što refleksija nad odabranim temama nije završena posljednjom stranicom knjige, nego se toplo nadamo da će svaka tema u ovoj knjizi jednom postati tema posebne knjige ili barem veće studije! Od srca želimo autoru da u tome uspije!

Sigurni smo da će knjiga naći put do mnogih adresata. Velika je lepeza tih adresata. Adresati ove knjige jesu pastoralne teologinje i teolozi, pastoralne djelatnice i djelatnici u župnim zajednicama kao i na ostalim razinama Kristove Crkve, studentice i studenti teoloških učilišta, redovnice i redovnici, članovi crkvenih pokreta, udruga i zajednica, zapravo svaki Kristov vjernik kojemu je stalo da Crkva bude u ovom vremenu i prostoru ono zašto je jednom osnovana i željena od Isusa Krista, Učitelja iz Nazareta.

Josip Šimunović

Nela Veronika GAŠPAR, *Teološki govor o Duhu Božjem. Od vječnosti do čovječnosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., 212 str.

Knjiga autorice Nele Veronike Gašpar dogmatske je naravi a bavi se pitanjem trinitarne teologije, odnosno pneuma-

tologije. To nam otkriva već sam naslov knjige: *Teološki govor o Duhu Božjem*. Još interesantniji nam se čini podnaslov

knjige: *Od vječnosti do čovječnosti*. U njemu prepoznajemo antropološku notu djela te odjek zadnjega poglavlja knjige, koje autorica skromno naziva »dodatkom« a upravo taj »dodatak« daje pečat samome djelu. Tako binomni podnaslov *Od vječnosti do čovječnosti* sažima u sebi sljedeća značenja: »od povijesti do vječnosti, od konačnog do beskonačnog, od samoće do zajedništva, od zemlje od neba, od ljudskog do božanskog«. Sam pogled na sadržaj djela otkriva skladnost i sustavnost promišljanja. Sedam poglavlja djela može se podijeliti u tri velike cjeline. Prva cjelina predstavlja biblijske temelje – govor o Duhu Božjem u Bibliji. Tomu su posvećena prva dva poglavlja. Druga cjelina, kojoj su posvećena sljedeća tri poglavlja, predstavlja povijesni pregled razvoja teološkog govora o Duhu Božjem. Konačno, treća cjelina, kojoj je posvećeno zadnje poglavlje i tzv. »dodatak«, predstavlja svojevrstnu antropološku notu djela: govor o »novom čovještvu« – od vječnosti do čovječnosti.

Kod biblijskog govora o Duhu Božjem u Starom zavjetu, autorica polazi od širega kozmološko-antropološkog konteksta i vodi prema užem teološkom značenju riječi *Ruah Elohim* – *Ruah Jahweh*. Tu je Duh Božji onaj koji pripravlja Mesijino vrijeme i to združenim djelovanjem s Riječju, kao dvije neodvojive sile: »Riječ prodiere izvana, kao mač što otvara tjelesa, a Duh struji i ulazi neosjetno.« Ta podjela uloga Riječi i Duha otkriva se i u Novom zavjetu, gdje je Riječ postala Tijelom i ne čini ništa bez

Duha. »Zato kad Crkva čita Stari Zavjet, ona istražuje što joj Duh, koji je govorio po prorocima, želi reći o Kristu« (KKC, 702). Svima nam je u tom smislu nezamislivo slavlje centralnih kršćanskih otajstava, Božića i Vazma, bez proročkih mesijanskih tekstova, kao onog Izaijina: »Isklijat će mladica iz panja Jišajeva... Na njemu će duh Jahvin počivat« (Iz 11,1–2), ili jasan odjek toga proroštva ispunjenog u Lukinu evanđelju, u Isusovu zavičaju, u sinagogi u Nazaretu: »Duh Gospodnji na meni je jer me pomaza!« (Lk 4,16).

Već u Starom zavjetu biva nam, dakle, očit kristološki naglasak govora o Duhu Božjem, a to, jasno, još više dolazi do izražaja u Novom zavjetu, u vezi kojega autorica Gašpar naglašava distinkciju dviju perspektiva – sinoptičke te Pavlove i Ivanove perspektive. U sinoptičkoj perspektivi Isus biva prikazan kao nositelj Duha, kao onaj koji djeluje u snazi Duha. Kod Pavla i Ivana, Isus biva onaj koji dariva Duha Svetoga. Autorica ovdje upozorava na opasnost prenaplašavanja jedne od tih dviju perspektiva. Ako se prenaplasi sinoptička perspektiva u kojoj Isus biva prikazan kao nositelj Duha, postoji opasnost da se kristologija stavi u funkciju pneumatologije. Isusa se može shvatiti kao jednog od mnogih nositelja Duha Božjeg, odnosno poput jednog od povijesnih nositelja univerzalnog Božjeg Duha. S druge strane, ako se prenaplasi pavlovsko-ivanovska perspektiva u kojoj Isus biva prikazan kao onaj koji dariva Duha, opasnost je da se pneumatologija jednostavno stavi u funkciju kristologije.

Jedan ekstrem vodi u pneumocentrizam a drugi u kristomonizam. Zato autorica u duhu zdrave teološke tradicije upozorava na nužnost recipročnog integriranja dviju perspektiva, jer se u konačnici radi o dvjema komplementarnim pristupima. Teme odnosa pneumatologije i kristologije autorica se dotiče i u završnom poglavlju knjige, gdje govori o područjima današnjega teološkog govora o Duhu Svetomu. Tema se sažima u pitanju: »Kako poimati Duha Svetoga u odnosu na događaj Isusa Krista?« Oslanjajući se na Ratzingerovu misao, autorica ističe da svaki govor o Kristu mora ujedno biti i govor o Duhu Svetomu.

U povijesnom pregledu razvoja teološkog nauka o Duhu Svetom, Gašpar polazi od prikaza doktrinarnih kristološko-pneumatoloških kontroverzija u čijem koncilskom razrješenju, Niceja – Carigrad, bitnu ulogu imaju istočni oci: Atanazije i Kapadočani. Radi se o recipročnoj obrani Kristova božanstva te božanstva Duha Svetoga. Otačka logika je sljedeća: »Ako Krist nije Bog, mi nismo spašeni!« Isto tako: »Ako Duh nije Bog, mi nismo pobožanstvenjeni!« Sprega praktično-doktrinarnih motiva koncentriranih oko otačkog nauka o divinizaciji – *theopoiesis* – prisilila je biskupe teologe, Atanazija i Kapadočane, na obranu osobnosti i božanstva Duha Svetoga. Sve to kulminira nicejsko-carigradskom sintezom ispovijesti vjere, koju i danas baštinitimo. Autorica u povijesnom pregledu ne izostavlja ni jezično-doktrinarnu kontroverziju te suptilna razlikovanja u pne-

umatologiji Istoka i Zapada. Zato Gašpar, sukladno teološkoj logici Waltera Kaspera, govori o različitim teologijama Duha Svetog na Istoku i Zapadu. Njih se u dijaloškom promišljanju promatra kao konvergentne i komplementarne.

Povijesni pregled završava promišljanjem o pneumatologiji Drugoga vatikanskog koncila. Govori se o karizmama i crkvenim pokretima te ponovnom otkrivanju Duha Svetoga u odnosu između karizme i institucije. Koncilaska pneumatologija ima na umu novovjekovog čovjeka koji nije izgubio religiozni osjećaj i potrebu za Bogom. U novom razdoblju ljudske povijesti, o kojem govori Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, čovjekova se religioznost mijenja. Ona poprima oblike traženja novog iskustva milosti i transcendencije. Pristup stvarnosti Boga sve više se pomiče od prirode, koja se predočavala kao nešto statično, prema ljudskome socijalnom biću i njegovoj dinamici. Pitanje je sljedeće: Kako tu »novu« religioznost suvremenog čovjeka povezati s njegovim novim iskustvom čovjeka kao socijalnog i slobodnog bića? Oslanjajući se ovdje na misao poznatoga katoličkog pneumatologa Heriberta Mühlhena, autorica ističe sljedeće: »Tradicionalno učenje o Bogu više ne odgovara iskustvu sebe i svijeta, koji se epohalno mijenja, i zato se ono mora nanovo artikulirati.« S druge strane, oslanjajući se na Rahnerovu misao, autorica sugerira da prema suvremenim duhovnim pojavama treba, kao i prema svim drugim

zbivanjima, zadržati kritički stav, iako u »izvjesnim duhovnim pojavama treba vidjeti upravo prisutnost Božjega Duha i njegovih darova, ne samo u kršćanskim zajednicama nego i u svijetu«. Sam Koncil to izriče sljedećim riječima: »Duh Božji koji divnom providnošću upravlja tijek vremena i obnavlja lice zemlje, prisutan je u tome razvoju« (GS 26).

Dva završna poglavlja, tj. šesto poglavlje i tzv. »dodatak«, donose sustavno promišljanje o pneumatologiji, u kojem govor o Duhu Svetom, osobito u poslijekoncilskoj teologiji, biva usko povezan s kristološko-antropološkom tematikom. Polazište je kristološko: razmatranje o značenju Kristova krštenja, i to kroz prizmu dviju perspektiva: značenja Kristova krštenja za samu osobu Isusa Krista te značenja Kristova krštenja za čovjeka. Polazeći od povijesne datosti događaja Kristova krštenja na Jordanu, promišlja se njegovo transcendentalno i univerzalno značenje. Te dvije dimenzije u Kristu, povijesna i natpovijesna, prenose se na samu Crkvu. Učinci Isusova krštenja prenose se na učenike i na sve koje oni krste u njegovo ime: »Prihvatiti poziv na krštenje znači pristupiti mjestu Isusova krštenja i tako u njegovu poistovjećivanju s nama primiti naše poistovjećivanje s njime.« Ne samo krštenje nego i Kristovo utjelovljenje ima univerzalne učinke za cijelo čovječanstvo. Sukladno biblijsko-otačkom nauku o rekapitulaciji – uglaviti u Kristu sve, na nebu i na zemlji (Ef 1,10) – Isusovo utjelovljenje »po Duhu Svetom« početak je

novog čovječanstva ostvarenog snagom Duha Svetoga. Isusovo začće po Duhu omogućuje čovječstvo koje je u korijenu neograničeno otvoreno za Boga.

Nastavljajući se na govor o novom čovječstvu neograničeno otvorenom za Boga, autorica u završnom djelu knjige, u svojem »dodatku«, donosi par teoloških »napomena« o Duhu Svetomu. Čovjeka se tu promatra kao »organ« koji upravo svojom otvorenošću omogućuje i prima priopćenje i predanje druge osobe. Govori se o iskustvu susreta i istinske svetosti. Svetost predstavlja pravo mjesto očitovanja djelovanja Duha Svetog u povijesti. Zato »prisutnost Duha Božjega mogu otkriti samo oni koji umiju dublje gledati, koji imaju otvorene oči vjere za skrovito djelovanje Onoga koji je onkraj Riječi: Duh Sveti«. Radi se o subjektivnoj mogućnosti objave: Duh čovjeku iznutra omogućuje prihvatiti objavu i po njoj iskusiti spasenje. Zapravo, prema Karlu Barthu, Duh Sveti je i subjektivna i objektivna strana objave u jednome. Ili Kasperovim riječima: »Jedino što nam je moguće, sastoji se u tome da Duhom vođeni i prosvijetljeni spoznamo nutarnju vezu i nutarnju skladnost između iskaza objave o povijesno-spasenjskom djelovanju Duha i iskaza objave o njegovoj božanskoj biti.«

U završnom dijelu svojih »napomena« o pneumatologiji, Gašpar ne zanemaruje ni optimizam Drugoga vaticanskog koncila glede sveopćeg djelovanja Duha u religijama, ljudskoj kulturi i napretku. U tom kontekstu podsjeća na

elemente Rahnerove transcendentale antropologije prema kojoj se iskustvo Duha događa uvijek »kada se čovjek u spoznaji i slobodi nadilazi i otvara prema iskustvu transcendentnoga«. Tema sveopće prisutnosti Duha Svetog u religijama i kulturi, koju autorica dotiče u tom završnom dijelu na ovaj način zatvara započeti krug iz uvodnih stranica knjige

gdje se spominje ottovski (Rudolf Otto) pojam »svetoga« prisutnog u svim religijama. Riječima same autorice: »Kako bismo došli do božanskog iskustva, svetog života, moramo poći od iskustva u koje smo uronjeni samim svojim postojanjem, i dopustiti da u njega bude udahnut novi duh, Božji Duh.«

Richard Pavlić

Reza ASLAN, *Zelot – život i vrijeme Isusa iz Nazareta, Profil*, Zagreb, 2013., 298 str.

Reza Aslan, profesor kreativnog pisanja na Sveučilištu Kalifornija (University of California), kao iranski imigrant u Sjedinjenim Američkim Državama s petnaest godina doživio je obraćenje na kršćanstvo, da bi svoje prvo fakultetsko obrazovanje stekao na području religije, zatim magistrirao teologiju na Harvardu i najzad doktorirao sociologiju religije na Sveučilištu Kalifornija. Profesora Aslana bavljenje teologijom ponovno je vratilo na islam, pa ovu knjigu piše kao musliman koji kršćanstvo poznaje iznutra. Njegov cilj je opisati Isusa iz Nazareta iz perspektive židovskih mesijanskih očekivanja u prvom stoljeću u Palestini.

Prikazujuću cijeli niz nasilnih židovskih ustanika koji su si pripisivali mesijansku titulu, Aslan u Isusu vidi ratobornog židovskog ustanika zelotskog usmjerenja kojem je osnovni cilj oružano svrgnuti rimsku vlast i uspostaviti slobodnu židovsku državu na području tadašnje Palestine. Potporu za

svoje stajalište Aslan nalazi u izoliranim novozavjetnim tekstovima poput: »Ne mislite da sam došao mir donijeti na zemlju. Ne, nisam došao donijeti mir, nego mač« (Mt 10,34) ili: »A koji nema, neka proda svoju haljinu i neka kupi sebi mač« (Lk 22,36). Naglasak novozavjetnih evanđelja na Isusovoj mirotvornoj poruci, poput »blago mirotvorcima« (Mt 5,9), »pljusne li te tko po desnom obrazu, okreni mu i drugi« (Mt 5,39) ili »ljubite svoje neprijatelje i dobro činite svojim mrziteljima« (Lk 6,27), Aslan objašnjava potrebom evanđelista da budućim generacijama nasilnog Isusa predstave kao mirotvorca.

Naime, među kršćanima je u drugoj polovici prvog stoljeća postojala potreba da se, nakon neuspjelog židovskog rata protiv Rimljana distanciraju od Isusa kao buntovnog mesije koji želi nasilno ukinuti rimsko vladanje Palestinom i uspostaviti židovsku državu. »Zadatak definiranja Isusove poruke tako je pripao